

УДК 373.5.015.3-044.332

Андрій Олександрович Татьянчиков

канд. психол. наук, старший викладач кафедри

логопедії та спеціальної психології

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька обл.

ДИНАМІКА ФАКТОРІВ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ НА ЕТАПІ ПЕРЕХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Статтю присвячено вивченню структури адаптаційного процесу підлітків при переході до навчання в основній школі. Підкреслюється актуальність і важливість зазначеної проблеми в контексті нового погляду на навчання і виховання, визначення пріоритетних напрямів школи взагалі. Відповідно до отриманих результатів виділено фактори, які обумовлюють адаптацію підлітків до змінених умов навчання. Теоретично обґрунтовано присутність кожного з факторів в адаптаційному процесі школярів, визначено їх склад і вагу.

Ключові слова: *психологічна адаптація, основна школа, адаптаційний процес, фактори адаптації, показники адаптації, підлітковий вік.*

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні зміни, які відбуваються в державі, потребують докорінної зміни системи освіти, нового погляду на проблеми навчання і виховання, школи взагалі. Одним із головних і пріоритетних напрямів освітянської діяльності стає забезпечення життєздатності особистості, що передбачає її гармонійну адаптацію та функціонування в соціальному середовищі. У зв'язку з цим найголовнішим вважається період навчання у школі, під час якого дітям декілька разів доводиться проходити процес адаптації: на початку навчання, при переході від початкової до основної школи та від основної до старшої. Від

позитивного вирішення проблеми адаптації на кожному з цих етапів залежить подальший розвиток дитини, формування її як особистості. Особливої значущості набуває етап переходу до навчання в основній школі, оскільки пов'язаний з істотними ускладненнями: зміною умов та форм навчання, появою нових вчителів-предметників, підвищенням вимог до інтелектуального та особистісного розвитку дитини. Крім того, в цей період відбувається перехід від молодшого шкільного до підліткового віку.

Адаптація людини на кожному періоді її життя обумовлюється низкою факторів, за рахунок яких відбувається прискорення пристосування до змінених умов навколишнього середовища. Такі фактори входять до структури адаптаційного процесу та складають адаптаційний ресурс особистості. Виявлення та вивчення цих факторів на етапі переходу до навчання в основній школі дасть можливість більш ефективно проводити корекційно-розвивальну роботу з підвищення рівня адаптованості школярів на цьому етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню проблеми адаптації школярів до навчання в основній школі було присвячено праці О.В. Аверіна, К.С. Варшавської, М.В. Григор'євої, С.В. Дмитрієвої, Є.Г. Коблика, О.І. Коджаспірова, Н.В. Лебедевої, Н.В. Литвиненко, О.В. Новікової, Є.В. Підчасова, Н.І. Сперанської, А.Є. Цицуліна, Г.А. Цукерман та ін.

У більшості робіт адаптація на цьому етапі вивчається в контексті особистісних характеристик. Внаслідок чого робота з підвищення адаптованості підлітків спрямована здебільшого на формування та розвиток у них особистісних якостей, в той час як проблема впливу на цей процес інших факторів часто залишається поза увагою дослідників.

Мета та завдання статті. Метою статті є визначення особливостей структури адаптаційного процесу підлітків на етапі переходу до навчання в основній школі; дослідження впливу виявлених факторів на успішність адаптації школярів.

Методи дослідження. Відповідно до мети статті був застосований комплекс методів, до якого увійшли: теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, систематизація, індукція, дедукція); емпіричні (анкетування, тестування); методи математико-статистичного оброблення даних (кореляційний і факторний аналіз).

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні особливостей процесу адаптації підлітків на етапі переходу до навчання в основній школі було виявлено значущий взаємозв'язок між більшістю показників адаптованості та розумовими операціями школярів, властивостями їхнього мислення. Встановлено, що учні, які мають більш високий рівень сформованості розумових операцій, більш успішно адаптуються до нових умов та вимог навчальної діяльності, зростаючих інтелектуальних навантажень, нової соціальної ситуації, що вказує на провідну роль понятійного мислення дитини в процесі її адаптації в цей період [5].

На основі результатів факторного аналізу було виділено чотири головні фактори, які обумовлюють адаптаційний процес учнів як четвертих, так і п'ятих класів: інтелектуальний, емоційний, соціальний, самооцінка. Назву цих факторів було обрано шляхом узагальнення параметрів, які мають найбільшу факторну вагу на кожному з виділених факторів. Вагу цих факторів та їх вклад у дисперсію вибірки представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Результати факторного аналізу структури процесу адаптації
учнів у 4-му та 5-му класах**

Фактор	4 клас		5 клас	
	Вага фактору	Вклад у дисперсію вибірки	Вага фактору	Вклад у дисперсію вибірки
Інтелектуальний	8,49	0,27	9,41	0,29
Емоційний	7,77	0,24	6,91	0,22
Соціальний	3,98	0,12	2,33	0,07
Самооцінка	1,76	0,05	3,27	0,10

Домінантним у процесі адаптації учнів як четвертих, так і п'ятих класів є інтелектуальний фактор. У четвертому класі до цього фактору входять такі компоненти: порівняння (факторний коефіцієнт становить 0,84), оригінальність мислення (0,80), класифікація (0,79), швидкість мислення (0,78), абстрагування (0,76), синтез (0,76), ригідність мислення (0,71), аналіз (0,70). Дещо меншу значущість мають компоненти: здатність до аналогій (0,69), конкретизація (0,68), гнучкість мислення (0,68), узагальнення (0,67), успішність навчання (0,64).

При переході до п'ятого класу вага інтелектуального фактору значно зростає, що свідчить про його ключову роль у процесі адаптації школярів до нових умов навчання в основній школі. При цьому змінюється й його структура, яка включає наступні компоненти: синтез (факторний коефіцієнт дорівнює 0,84), швидкість мислення (0,84), гнучкість мислення (0,81), конкретизація (0,80), аналіз (0,79), успішність навчання (0,79), оригінальність мислення (0,79), порівняння (0,77), ригідність мислення (0,76), рівень поведінки (0,71). Дещо меншу значущість мають такі компоненти: здатність до аналогій (0,69), класифікація (0,66), узагальнення (0,65), абстрагування (0,63).

У четвертому класі провідне значення у цьому факторі займає операція порівняння, що свідчить про те, що при виробленні дитиною способів поведінки, спрямованих на підвищення ефективності її адаптації до школи, вона здебільшого орієнтується на інших, порівнюючи їх способи пристосування й поведінки з власними. Вагомий внесок у підвищення адаптованості школярів роблять й такі властивості мислення, як оригінальність, швидкість, ригідність. Вочевидь креативне та нестандартне мислення, а також швидкість його реагування на зміни ситуації та здатність швидко переключатися на новий, більш ефективний, спосіб розв'язання проблемної ситуації дають можливість дітям більш успішно та в коротший термін адаптуватися до змінення умов навчальної діяльності.

У п'ятому класі в інтелектуальному факторі адаптації найбільшу роль відіграють швидкість мислення, операція синтезу та гнучкість мислення. З огляду на це можна зауважити, що необхідними умовами успішної адаптації при переході до основної школи виявляються швидкість реагування психіки дитини на постійні зміни в умовах навчання і шкільного життя у цілому, пошук та побудова нових, нестандартних, більш ефективних та адекватних способів власної поведінки, швидке переключення з однієї діяльності на іншу, здатність синтезувати окремі властивості явищ у єдине ціле. Порівняно з четвертим класом, також значно зростає значущість в адаптаційному процесі операцій аналізу та конкретизації, що пов'язано, на нашу думку, з тим, що при виборі способів та стратегій своєї поведінки діти починають ретельніше аналізувати кожную ситуацію, конкретизувати загальні способи поведінки для окремо взятої ситуації.

Слід зауважити, що в структурі інтелектуального фактору у п'ятому класі з'являється такий компонент, як рівень поведінки учнів, чого не було виявлено у четвертому класі. Це може вказувати на те, що поведінка молодшого підлітка починає набагато більше залежати від рівня інтелектуального розвитку, тобто формуватись більш свідомо, осмислено та адекватно кожній окремій ситуації. Вочевидь такий спосіб керування власною поведінкою є досить ефективним інструментом адаптації особистості на зазначеному етапі. Таким чином, інтелектуальний фактор адаптації молодших підлітків передбачає свідоме вироблення у них адекватних ситуації способів поведінки, на основі чого відбувається формування певних стратегій адаптації, їх вчасна зміна або корекція, що спрямовано на успішне та швидке пристосування до змінених умов шкільного життя. Важливість інтелектуального компонента адаптації людини підтверджується низкою досліджень [2, 3].

З іншого боку, інтелектуальний фактор передбачає підвищення у школярів успішності навчальної діяльності, що, враховуючи провідну роль цієї діяльності у молодшому шкільному віці, обумовлює більш високий

рівень адаптованості учнів до школи. Цей факт знаходить своє підтвердження в психологічних дослідженнях, присвячених проблемі адаптації на етапі переходу до основної школи [1, 2].

Другий за значущістю фактор адаптації – емоційний – у четвертому класі включає в себе наступні компоненти: шкільну тривожність за показниками: «страх ситуації перевірки знань» (факторний коефіцієнт дорівнює -0,82), «загальна тривожність у школі» (-0,81); шкільну мотивацію (0,80); особисте ставлення дитини до школи (0,80); шкільну тривожність за показником «низька фізіологічна опірність стресу» (-0,78); особисте ставлення дитини до навчальної діяльності (0,78) та загальний рівень шкільної тривожності (-0,76). До менш значущих компонентів ($p > 0,6$) відносяться: особисте ставлення дитини до вчителя (0,69), шкільна тривожність за показниками «проблеми та страхи у взаєминах з вчителями» (-0,68) та «страх не відповідати очікуванням оточуючих» (-0,65).

У п'ятому класі до зазначеного фактора потрапляють: загальний показник шкільної тривожності (-0,88), «проблеми та страхи у взаєминах з вчителями» (-0,85), загальна тривожність у школі (-0,81), «низька фізіологічна опірність стресу» (-0,77), «фрустрація потреби в досягненні успіху» (-0,77). Дещо меншу значущість (при $p > 0,6$) мають компоненти «страх ситуації перевірки знань» (-0,66), особистісне ставлення учнів до вчителів (0,63), «страх не відповідати очікуванням оточуючих» (-0,61).

Отже, найбільш значущим компонентом емоційного фактору адаптації у четвертому класі є страх ситуації перевірки знань. Від'ємний коефіцієнт цього компоненту вказує на його негативний вплив на процес адаптації учнів. Висока значущість цього компонента ще раз підтверджує провідну роль навчальної діяльності у шкільному житті молодших школярів, високу залежність їхньої самооцінки від оцінки вчителем цієї діяльності. Вочевидь постійні емоційні переживання з приводу негативної оцінки своїх можливостей, яка сприймається дитиною як загроза власній самооцінці, значно уповільнюють процес її адаптації, знижують його ефективність.

Не менш вагомим компонентом емоційного фактору адаптації четверокласників є загальна тривожність у школі, яка проявляється у загальному несприятливому емоційному стані дитини, що викликається різними формами її включення до шкільного життя. Від'ємне значення факторного коефіцієнта за цим компонентом свідчить про вкрай негативний вплив такого емоційного стану на процес адаптації дитини до школи.

Шкільна мотивація є третім за величиною компонентом емоційного фактору адаптації учнів. Отже, учні, які мають більш сформовані мотиви навчання та позитивне відношення до школи, зазнають значно менше проблем у процесі адаптації на цьому етапі.

У п'ятому класі найбільш значущим компонентом емоційного фактору є загальний рівень шкільної тривожності, який найбільше гальмує адаптаційний процес на початку навчання в основній школі. Другим за значущістю компонентом, який суттєво ускладнює адаптацію, є тривожність, викликана проблемами та страхами у взаєминах з вчителями, що обумовлюється появою в п'ятому класі нових вчителів з новими, незвичними для учнів вимогами та методами викладання навчального матеріалу. Слід зазначити, що у четвертому класі цей компонент не мав такого вагомого впливу та не входив до емоційного фактору при $r > 0,7$. Продовжують негативно впливати на адаптацію показники шкільної тривожності «загальна тривожність у школі» та «низька фізіологічна опірність стресу». В якості значущого компонента емоційного фактору адаптації в п'ятому класі з'являється показник шкільної тривожності «фрустрація потреби в досягненні успіху», який розглядається як несприятливий психічний фон, що не дає можливість дитині розвивати свої потреби в успіху та досягненні високого результату. Значний негативний вплив на процес адаптації продовжує оказувати страх ситуації перевірки знань, втім його значущість дещо знижується порівняно з четвертим класом. Найменше значущим компонентом є особисте ставлення школярів до вчителів та страх не відповідати очікуванням оточуючих. Так, виявлено, що негативне ставлення

учнів до педагогів негативно відбивається на успішності їхньої адаптації в основній школі. Слід зазначити, що у четвертому класі цей компонент був відсутній. Також, на відміну від четвертого класу, до емоційного фактору не увійшли шкільна мотивація та особисте відношення дітей до школи та навчальної діяльності.

Наступним фактором адаптації у четвертому класі є соціальний. До нього входять: шкільна тривожність за показником «переживання соціального стресу» (факторний коефіцієнт $-0,88$), особисте ставлення дитини до однокласників ($0,82$), соціометричний статус учня в класному колективі ($0,74$). Отже, всі три зазначені компоненти відносяться до сфери відносин школярів зі своїми однокласниками. Найвагомим з них виявляється компонент «переживання соціального стресу», який визначається як емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються її соціальні контакти, передусім з однолітками. Від'ємний коефіцієнт за цим компонентом свідчить про негативний вплив такого емоційного стану на адаптацію учнів четвертих класів. У тісному зв'язку з цим компонентом знаходяться й наступні за значущістю компоненти соціального фактору адаптації. Вочевидь, якщо взаємостосунки з однокласниками викликають у дитини негативні емоційні переживання, то й особисте ставлення дитини до своїх однокласників буде здебільшого негативним, при цьому її соціометричний статус буде негативним або нейтральним.

При переході до п'ятого класі значущість соціального фактора адаптації стрімко знижується, а кількість його компонентів зменшується до двох: соціометричний статус учня в класному колективі (факторний коефіцієнт дорівнює $0,80$) і особисте ставлення школярів до своїх однокласників ($0,73$). Отже, у п'ятому класі соціальні взаємини з однокласниками значно менше впливають на успішність адаптації, ніж в четвертому. Це пояснюється тим, що у молодшому підлітковому віці соціальні контакти з однолітками поступово починають виходити за межі навчальної діяльності, що пов'язано зі зміною провідної діяльності – з

навчання у молодшому шкільному віці на інтимно-особистісне спілкування у підлітковому.

Незважаючи на це, соціальний фактор займає важливе місце в адаптації школярів до основної школи, на що звертається увага в багатьох психологічних дослідженнях, в яких доводиться прямий взаємозв'язок між успішністю соціальних контактів з однолітками, передусім з однокласниками, та успішністю шкільної адаптації на цьому віковому етапі [1, 3, 4].

Третім за значущістю у п'ятому класі та четвертим в четвертому класі було виділено фактор адаптації «самооцінка». Склад його компонентів виявився досить неоднозначним. Так, у п'ятому класі до нього увійшли: рівень самооцінки (0,80), рівень домагань (0,73). У четвертому класі факторні навантаження компонентів цього фактору досить малі, тому до нього нами були включені компоненти з факторними коефіцієнтами $r > 0,4$, а саме: рівень поведінки (0,61), рівень самооцінки (0,49), рівень домагань (0,47), успішність навчання (0,41).

Найбільш значущим компонентом фактору у четвертому класі є рівень поведінки. У п'ятому класі цей компонент разом з успішністю навчання входить до інтелектуального фактору. Така невідповідність пояснюється більш тісним взаємозв'язком зазначених показників з інтелектуальною сферою дитини в п'ятому класі (на чому було зосереджено увагу вище), з одного боку, та з самооцінкою дитини у четвертому класі, з іншого, що обумовлюється тим, що у молодшому шкільному віці самооцінка будується переважно на основі оцінки вчителями навчальних досягнень учнів. Сама ж самооцінка школярів та тісно пов'язаний з нею рівень домагань, як видно з результатів факторного аналізу, більш активно впливає на адаптацію саме в учнів п'ятих класів. При цьому чим вищий у дитини рівень самооцінки та рівень домагань, тим успішніше вона адаптується до нових умов навчання в основній школі.

Таким чином, результати факторного аналізу показали, що у структурі адаптаційного процесу на початку навчання в основній школі виділяється чотири значущі фактори, що обумовлюють цей процес: інтелектуальний, емоційний, соціальний та самооцінка. При цьому найбільшу значущість має інтелектуальний фактор, до якого входять всі основні розумові операції та деякі властивості мислення дитини. Найбільш значущими компонентами цього фактору виявляються швидкість мислення, операції аналізу та синтезу, гнучкість мислення. Отже, проведення спеціальної роботи, яка спрямована на формування та розвиток компонентів інтелектуального фактору, може суттєво прискорити процес адаптації школярів до навчання в основній школі, зробити його більш ефективним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Складність психологічної адаптації на етапі переходу від початкової до основної школи обумовлюється зміною умов і вимог навчальної діяльності, зростанням інтелектуальних навантажень, вступом дитини до кризового підліткового віку.

На підставі результатів факторного аналізу виділено фактори, які входять до структури процесу адаптації: інтелектуальний, емоційний, соціальний і самооцінка. Найпотужнішим фактором, що обумовлює адаптаційний процес учнів як в четвертому, так і в п'ятому класі, є інтелектуальний. При переході з четвертого до п'ятого класу його вплив на адаптацію підлітків значно посилюється, що вказує на зростання ролі розумового розвитку в забезпеченні процесу адаптації до навчання. Другим за значущістю фактором є емоційний, до якого входять такі показники, як тривожність та емоційне ставлення до школи. У п'ятому класі вплив цього фактору значно зменшується. Вага соціального фактору та фактору «самооцінка» значно менша за вагу інтелектуального і емоційного як в четвертому, так і в п'ятому класах.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні та ретельному вивченні інших факторів, які обумовлюють успішну психологічну адаптацію підлітків до змінених умов навчання.

Список літератури

1. Григорьева М.В. Сравнительный анализ механизмов и факторов школьной адаптации в разных условиях обучения : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 Григорьева Марина Владимировна. – Саратов, 2005. – 220 с.
2. Дмитриева С.В. Особенности психологической адаптации учащихся к условиям обучения при переходе в среднюю школу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Дмитриева Светлана Викторовна. – М., 2005. – 205 с.
3. Литвиненко Н.В. Адаптация школьников в критические периоды развития к образовательной среде : автореф. дис. на соиск. учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Н.В. Литвиненко. – Самара, 2009. – 47 с.
4. Опанасюк Г. Перебіг адаптації в дітей 1, 5 класів / Г. Опанасюк // Психолог. – 2009. – № 3-4, січень. – С. 10 – 11.
5. Татьянчиков А.О. Формування розумових операцій як засіб адаптації підлітків до навчання в основній школі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Татьянчиков Андрій Олександрович. – Слов'янськ, 2013. – 252 с.

References

1. Grigor'eva M.V. (2005) Sravnitel'nyj analiz mehanizmov i faktorov shkol'noj adaptacii v raznyh uslovijah obuchenija [pedagogical and age psychology]. *Candidate's thesis*. Saratov [in Russian].
2. Dmitrieva S.V. (2005) Osobennosti psihologicheskoy adaptacii uchashhihsja k uslovijam obuchenija pri perehode v srednjuju shkolu [pedagogical and age psychology]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

3. Litvinenko N.V. (2009) Adaptacija shkol'nikov v kriticheskie periody razvitija k obrazovatel'noj srede [pedagogical and age psychology]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Samara [in Russian].
4. Opanasiuk H. (2009) Perebih adaptatsii v ditei 1, 5 klasiv [The course of adaptation in children 1, 5-th form]. *Psykholog – The psychologist*, 3-4, 10-11 [in Ukrainian].
5. Tatianchykov A.O. (2013) Formuvannia rozumovykh operatsii yak zasib adaptatsii pidlitkiv do navchannia v osnovnii shkoli [pedagogical and age psychology]. *Candidate's thesis*. Sloviansk: DDPU [in Ukrainian].

Андрей Александрович Татьянчиков

канд. психол. наук, старший преподаватель кафедры
логопедии и специальной психологии

ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет»

ул. Г. Батюка, 19, г. Славянск, Донецкая обл.

ДИНАМИКА ФАКТОРОВ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ НА ЭТАПЕ ПЕРЕХОДА К ОБУЧЕНИЮ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

Проблема и актуальность исследования. Одним из наиболее кризисных этапов школьного обучения является переход из начальной школы в основную. Трудности, сопровождающие этот период, связаны, в основном, с новыми формами и содержанием обучения, появлением новых учителей-предметников с разными методами изложения учебного материала и требованиями к учащимся, кабинетной системой обучения, изменением возрастного этапа развития ребенка – началом подросткового возраста. Именно поэтому в этот период очень остро встает проблема адаптации школьников к новым условиям обучения и, как следствие, необходимость проведения специально организованной работы, направленной на коррекцию и развития факторов, которые оказывают наибольшее влияние на этот процесс.

Цель статьи. Целью статьи является изучение структуры адаптационного процесса подростков на этапе перехода к обучению в основной школе; исследование влияния выявленных факторов на успешность адаптации школьников.

Методы исследования. В соответствии с целью статьи был применен комплекс методов, в который вошли: теоретические методы (анализ, синтез, обобщение, абстрагирование, систематизация, индукция, дедукция); эмпирические (анкетирование, тестирование); методы математико-статистической обработки данных (корреляционный и факторный анализ).

Основные результаты. На основе анализа литературных источников отмечается, что адаптация к основной школе рассматривается как приспособление школьников к новым условиям обучения и качественно новому уровню общения, выработка определенных стереотипов, которая позволяет им преодолевать трудности и успешно овладевать учебной деятельностью.

Проведенное эмпирическое исследование показало, что одним из факторов, влияющих на успешность адаптации школьников в этот период, является уровень сформированности у них основных умственных операций. Установлены значимые корреляционные связи между показателями адаптации и уровнем развития умственных операций школьников.

В результате исследования структуры адаптации учащихся четвертых и пятых классов были выделены следующие факторы, которые обуславливают этот процесс: интеллектуальный, эмоциональный, социальный, самооценка. При этом доля интеллектуального фактора, в который входят все умственные операции и свойства мышления, значительно превышает остальные, а его значимость существенно усиливается в пятом классе. Второй по значимости фактор – эмоциональный – включает в себя такие показатели как тревожность и эмоциональное отношение к школе. В пятом классе влияние этого фактора значительно уменьшается. Доля социального фактора и фактора «самооценка» значительно меньше интеллектуального и эмоционального как в четвертом, так и в пятом классах.

Ключевые слова: психологическая адаптация, основная школа, адаптационный процесс, факторы адаптации, показатели адаптации, подростковый возраст.

Andrii Oleksandrovich Tatianchikov

PhD in Psychology, senior lecturer
in cathedra of logopedics and special psychology
Donbass State Pedagogical University
19 G. Batiuk St., Sloviansk, Donetsk region.

DYNAMIC FACTORS ADAPTATION OF TEENS IN THE TRANSITION TO STUDY IN THE SECONDARY SCHOOL

The problem and the relevance of the research. One of the most crisis stages of schooling is a transition from primary school to lower secondary school. The difficulties accompanying this period are mainly connected with new forms and content of education, new schoolteachers teaching different subjects, with various methods of subject material presentation and new demands to pupils, age changes in the child's development – the beginning of adolescence. Therefore, the problem of schoolchildren's adaptation to new conditions of the teaching-learning process is especially serious and, as a consequence, there arises the necessity of providing specially organized work aimed at the correction and development of factors which have the most impact upon this process.

The purpose of the article. The aim of the article is to study the structure of the adaptation process of adolescents in transition to learning in secondary school; study of the impact of identified factors on the success of pupil's adaptation.

The research methods. In accordance with the purpose of the article set of methods: theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, abstraction, classification, induction, deduction); empirical methods (questionnaires, tests); methods of mathematical and statistical data (correlation and factor analysis).

The main results. Based on analysis of literature indicates that adjustment to the secondary school pupils is seen as an adaptation to the new conditions of learning and qualitatively new level of communication, the development of certain stereotypes, which allows them to overcome difficulties and to successfully master

the educational activity.

Empirical research has shown that one of the factors affecting the success of adaptation of schoolchildren in this period, is the level of formation of their basic mental operations. Established significant correlations between measures of adaptation and level of development of mental operations pupils.

As a result of adapting the structure of pupils study the fourth and fifth classes the following factors were identified that are responsible for this process: intellectual, emotional, social, self-esteem. The share of the intellectual factor, which includes all mental operations and properties of thinking, is much higher than the others, and its importance is significantly enhanced in the fifth grade. The second factor of importance (emotional) includes indicators such as anxiety and emotional attitude towards school. In the fifth form, the effect of this factor is greatly reduced. The share of social factor and the factor of “self-esteem” is much less intellectual and emotional in the fourth and fifth form.

Key words: psychological adaptation, secondary school, adaptation process, factors of adaptation, adaptation indicators, teenage age.